



המקל והעזר

מה אומרים ליורש, ממשיך-דרך? איזו עצה נותנים לו? פרשת וילך היא המקום לחפש בו תשובה, מפני שכאן משה מעביר את המושכות ליהושע, והקב"ה ומשה נותנים לו את ברכות הדרך. הברכות הללו שונות זו מזו.

האזינו להן, והן תצללנה כמעט זהות. משה אומר "חֲזַק וְאַמֵץ, כִּי אֶתָּה תָּבֹא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ..." (דברים לא, ז). הקב"ה אומר "חֲזַק וְאַמֵץ כִּי אֶתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ..." (לא, כג). "תָּבֹא אֶת" ("את" במוכּוּן "עִם") – לעומת "תָּבִיא אֶת". המילים כה דומות, בשורשן ובצלילן, אך חכמינו ראו אותן כשונות תכלית שוני. הנה דבריו של רש"י:

משה אמר ליהושע, "זקנים שבדור יהיו עמך. הכל לפי דעתן ועצתן". אבל הקב"ה אמר ליהושע, "כִּי אֶתָּה תָּבִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לָהֶם: תָּבִיא עַל כְּרַחֲמֵי הַכֹּל תִּלְוֶיךָ, טוֹל מִקַּל וְהָךְ עַל קִדְקוֹן. דָּבָר אֶחָד לְדוֹר וְלֹא שְׁנֵי דְבָרִים לְדוֹר".¹

אלה הם סגנונות מנהיגות קוטביים: מנהיגות קונצנזואלית ומנהיגות מצווה. משה יעץ ליהושע לנקוט מדיניות של התייעצות

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

ושיתוף. הוא בעצם אמר לו דבר מעין זה: "אינך צריך ללכת אחרי העם. אתה המנהיג, לא הם. אבל חשוב שתעבור עם זקני הדור. גם הם מנהיגים. למעשה, הם הצוות שלך. הם צריכים להרגיש שיש להם חלק בתהליך קבלת ההחלטות. הם אינם מצפים שתסכים איתם תמיד. אדרבה, לא תמיד הם אפילו יסכימו זה עם זה. אבל הם מוכרחים להרגיש שמתיעצים איתם.

"אם הם ירגישו שאינך מתעניין בדעתם, אם תצטייר בעיניהם כמי שחושב את עצמו חכם מכולם ונחוש לפעול בדרך שולו בלי להתחשב בדעתם של אחרים, הם ינסו לחבל במנהיגותך. הם יפגעו בך. אולי הם לא יצליחו. אולי תשרוד. אבל תהיה פצוע. תהיה צולע. מעמדך הציבורי ייפגע. המוני העם יאמרו: איך נכבד אדם שזקנינו אינם מכבדים אותו?"

"אני מדבר מתוך ניסיון. מחלוקת קורח ועדתו הייתה אירוע כאוב. זה לא היה רק קורח. היו איתו גם בני ראובן, ומנהיגים נוספים משאר השבטים. אמנם המרד דוכא במהירות במהלך דרמטי מאוד, אבל הוא לקח משהו מכולנו, ושום דבר כבר לא נשאר אצלנו כשהיה. לכן – ודא תמיד שזקני הדור איתך. אם הם יהיו איתך, תצליח."

ואילו הקב"ה, לדברי חכמינו, נקט את העמדה ההפוכה. "הגיע הזמן", כמו אמר ליהושע, "לצאת מהמדבר, לחצות את הירדן, לכבוש את הארץ ולבנות חברה מסוג חדש, המכבדת את בני האדם שבראתי בצלמי במקום לשעבדם ולנצלם. אל תחפש קונצנזוס. לעולם לא תמצא אותו. לאנשים יש אינטרסים שונים. נקודות המבט שלהם אינן זהות. הפוליטיקה היא זירת עימות. לא רציתי שהיא תהיה כזו, אך אין ברירה: נתתי לבני האדם את

מתנת החופש ואינני יכול לשלול אותה מהם ולכפות עליהם את רצוני. לכן חובתך להראות לציבור את הדרך.

"לך לפני המחנה. הִיָּה ברור. היה עקבי. היה חזק. האדם האחרון שנתן לעם את מה שביקש היה אהרן, ומה שהעם ביקש היה עגל זהב. המעשה ההוא הוביל את עם ישראל אל סף אבדון. בפוליטיקה, בעסקים, ואפילו בחיפוש האמת, שאיפה לקונסנזוס איננה מנהיגות אלא השתמטות ממנהיגות. בחרתי כך להיות ממשיכו של משה כי אני מאמין בכך. האמן אפוא בעצמך. אמור לאנשים מה הם צריכים לעשות, והסבר להם מדוע.

"נהג בהם בכבוד. הקשב להם תמיד. אבל בסופו של דבר, האחריות היא שלך. מנהיגים צריכים להנהיג. לא להינהג. והאמן לי, גם אם הם ימתחו עליך ביקורת, בבוא העת הם יעריצו אותך. אנשים רוצים שמנהיגיהם ידעו את הדרך; לך בדרךך והראה להם אותה. הם רוצים שמנהיגיהם יהיו החלטיים. נהג תמיד באנשים במרב האדיבות והנדיבות. אבל אם הם לא ישיבו לך אדיבות ונדיבות, אם יתנגדו וינסו לסנדל אותך, לא תהיה ברירה לך אלא ליטול מקל ולהכות על קודקודם. יש רק מנהיג אחד ברור. אם כולם מנהיגים, אין מוזיקה אלא רעש; אין הישגים אלא ישיבות אינסופיות שבהן כולם מדברים ואיש אינו מקשיב."

אלו הן, כאז כן עתה, שתי האפשרויות הגדולות. אך שימו נא לב לדבר משונה. מי שצידד כאן בדרך הקונסנזוס היה משה. אבל משה מעולם לא נהג כך בעצמו. משה הוא האיש שמשך את העם ממצרים כמעט בשערות ראשו, וביד חזקה העבירם את הים ואת המדבר הנורא. זהו האיש שפעל תמיד ביוזמתו, בלי להימלך אפילו בקב"ה. זהו האיש ששבר את לוחות האבן שנפסלו ונחרתו

באצבע אלוהים. מתי משה הנהיג בהסכמה? נכון, היו שבעים הזקנים, היו נשיאי השבטים, היה מבנה מנהלתי של שרי עשרות, חמישים, מאות ואלפים – אבל אף על פי שכל אלה עזרו לו, הם לא שאלו בעצתו והוא לא שאל בעצתם. איך הפך פתאום משה למנהיג שוחר הסכמות שכזה?

זו קרשיה אחת. השנייה היא קרשיית הראי. הקב"ה הוא שיעץ ליהושע להנהיג ביד רמה, אפילו נגד רצונם של המונהגים. והרי, על פי הבנתם של חז"ל, הקב"ה עצמו לא נהג כך. כך פירשו חז"ל את המילים שאמר אלוהים כשעמד לברוא את האדם, "נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדַמוֹתֵנוּ" (בראשית א, כו):

"נַעֲשֶׂה אָדָם": ענוותנותו של הקב"ה למדנו מכאן. לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים, ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהן... אף על פי ש[המלאכים] לא סייעוהו ביצירתו, ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן...²

חז"ל, שתמהו על לשון גוף ראשון רבים שבפי הקב"ה, פירשו שהקב"ה התייעץ עם המלאכים. כה חשוב היה לתורה להעמידנו על חשיבותן של הענווה וההתייעצות, שהסתכנה בנקיטת לשון רבים שעלולה להתפרש כסותרת את ייחוד האל. הקב"ה מתייעץ, אומרים חז"ל. הוא אינו עריץ. "אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו".³

אמנם, חז"ל אמרו שבמעמד הר סיני "כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה, מוטב. ואם

לאו, שם תהא קבורתכם".⁴ אך זה איננו פשט הכתוב. להפך, לפני שה' נתן את התורה לישראל הוא ציווה על משה להסביר לעם מה מוצע לו לקבל (שמות יט, ד-ו). רק כאשר העם הסכים – "כָּל הָעָם יַחְדָּו" (יט, ח), "כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד" (כד, ג) – הברית נכנסה לתוקף. זהו הבסיס המקראי לרעיון המבוטא בהכרזת העצמאות של ארצות הברית, שהשלטון מקבל את סמכותו מ"הסכמת הנשלטים". עצם המעשה של מתן חופש לבני האדם פירושו שאלוהים לעולם אינו כופה עלינו דברים נגד רצוננו. כפי שאמר פעם נשיא ארצות הברית דווייט אייזנהאור, "הכאת אנשים על ראשם אינה מנהיגות; זוהי תקיפה". מדוע אם כן בברכתו ליהושע הקב"ה הופך כביכול את עורו?

התשובה, כך נראה לי, היא זו: הקב"ה ומשה רצו שניהם שיהושע ידע כי למנהיגות אמיתית אין מרשם קבוע מראש. לא רדיפה מתמדת אחר קונסנזוס, ומנגד לא הנחתות מלמעלה. נדרשת מיומנות של איזון בין השניים. הם רצו שיהושע ישמע זאת באופן המהדהד ביותר – ועל כן כל אחד מהם ביטא את העמדה שאינה מצופה ממנו.

משה, ששמו נקשר בעיני כול עם מנהיגות חזקה והחלטית, אמר בעצם ליהושע: "אל תשכח לשאוף להסכמה. משימתך שונה מהמשימה שעמדה בפניי. אני הצטרפתי להוציא אנשים מעבדות. אתה תצטרך להכניסם לארץ החופש. חופש משמעו להתייחס לאנשים ברצינות. הנהגת עם חופשי דורשת הקשבה, כבוד ושאיפה להשיג הסכמה היכן שאפשר".

והקב"ה, שנתן לבני האדם את החופש ושמעולם לא כפה על עמו דבר נגד רצונו, אמר: "יהושע, אני אלוהים; אתה לא.

אני צריך לכבד את החופש של בני האדם. אני צריך לתת להם ללכת בדרך שהם החליטו ללכת בה, גם אם היא שגויה והרסנית. אבל אתה אחד האדם, ומשימתך היא להראות למונהגים את הדרך המובילה אל הצדק, החסד ובניין החברה הטובה. אם הם לא יסכימו איתך, תצטרך ללמד אותם, לשכנע אותם, אך לבסוף להוביל אותם. כי אם כל אחד יעשה את הישר בעיניו, לא חופש ישרור אלא תוהו ובוהו".

כללו של דבר, מנהיגות איננה דבר פשוט. היא מורכבת מפני שהיא עוסקת בבני אדם, ובני אדם הם מורכבים. המנהיג צריך להקשיב להם, אבל גם להוביל אותם. עליו לשאוף לקונצנזוס, אך אם אין – להסתכן ולהכריע. אילו חיכו המנהיגים הגדולים להסכמה כללית, לינקולן לא היה שם קץ לעבדות, רוזוולט וצ'רצ'יל לא היו מובילים את העולם החופשי לניצחון, ובן-גוריון לא היה מכריז על הקמת מדינת ישראל.

אין זה מתפקידם של המנהיגים לתת לציבור את מה שהוא מבקש. תפקידם ללמד את הציבור מה ראוי שירצה. אך בה בעת, שומה עליהם לשתף אחרים בקבלת ההחלטות. אישי מפתח וקהלי בוחרים מרכזיים צריכים להרגיש ששאלו אותם. מנהיגות משתפת, מתייעצת ומקשיבה היא חיונית בחברה חופשית. החלופה היא רודנות מתובלת בהתנקשויות.⁵

מנהיגים צריכים ללמד, אבל גם ללמוד. להעמיד חזון, אך להקדיש זמן גם לפרטים. לדחוף את העם קדימה, אך לא רחוק מדי ולא מהר מדי, לבל ייפול. לדבר אל היצר הטוב של הציבור, ללמד אותו לאהוב ולא לשנוא, לסלוח ולא לבקש נקם. להעדיף תמיד את הפתרון שבדרכי שלום על פני זה הכרוך בהכאת

האנשים על קודקודם, אך להיות נכונים, באין חלופה, לנקוט פתרון מסוג זה האחרון. מנהיגים צריכים ללמד ידיהם יותר מסגנון אחד של מנהיגות. כי, כדברי אברהם מאסלו, "מי שיש לו רק פטיש מטפל בכל בעיה כאילו היא מסמר".

לנוכח תועפות המאמצים, האנרגיות, הלחצים והכאבים הכרוכים במלאכת ההנהגה, אפשר היה לתהות היה מדוע יש החפצים להיות מנהיגים – אלמלא ידענו אמת ברורה: שהדרך הטובה ביותר להטעין את החיים במשמעות היא לרומם אחרים ולהביאם לידי גדולה שהם כלל לא ידעו שהיא בהישג ידם; לתקן יחד עם אחרים כמה מהעוולות של האדמה הפצועה הזו ובריותיה החבולות; לפעול במקום לחכות שאחרים יפעלו; ולקחת איתנו עוד אחרים למסע הזה, שכן גם המנהיג הגדול ביותר על פני האדמה, ואפילו בשמיים, אינו יכול להנהיג לבדו.

בגלל כל אלה, להיות מנהיג הוא הזכות הגדולה ביותר שמי מאתנו עשוי להתברך בה. כמאמר משה ליהושע, "אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום"⁶. כתר המנהיגות אינו נראה לעין, אך הכול יודעים מי עטור בו ומי לא. הוא נמצא כאן, למרגלותיכם, מחכה שתרימוהו אל ראשכם.⁷ עטרו אותו בגאוה, ויהי רצון שיתברכו כל מעשיכם.

שאלות לשולחן השבת:

- איזו עצה מנהיגותית נתן משה ליהושע?
- למה לדעתכם חשוב שמנהיג יגרום למונהגים להרגיש שהוא מקשיב להם (גם כאשר לא סביר שתושג הסכמה)?
- במה דומה דגם המנהיגות של משרה למערכת הממשל הדמוקרטית?

- 1 רש"י לדברים לא, ז.
- 2 רש"י לבראשית א, כו; בראשית רבה ח.
- 3 תלמוד בבלי, עבודה זרה ג ע"א.
- 4 תלמוד בבלי, שבת פח ע"א.
- 5 הביטוי מיוחס לוולטייר, אך מנסחו הוא הדיפלומט הגרמני גאורג הרברט צור מינסטר (1820-1902).
- 6 רש"י לבמדבר כז, יח.
- 7 רמב"ם, משנה תורה, הלכות תלמוד תורה ג, א.